

Togrul beg

Category: Kitapcy, Romanlar, Taryhy şahslar

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Togrul beg

TOGRUL BEG TÜRKMEN

Togrul beg, doly ady Rukneddin Ebu Talyp Muhammet Togrul beg ibn Mikaýyl.

Beýik Seljuk-türkmen imperiýasynyň düýbünü tutujy we ilkinji soltany.

990-njy ýylda Horasanda eneden dogulýar. Türkmenleriň gynyk taýpasyndan Seljuk begiň agtygydyr. Kakasy Mikaýyl bir söweşde wepat bolansoň, atasy Seljuk begiň elinde ulalýar. Çagalygy Jent şäherinde geçýär. Gaznawylaryň Seljuk begiň ogly Arslan Ýabguny ýesir almagyndan soňra 1025-nji ýylda seljuklaryň başyna geçýär. Seljuklara täze ýurt gözleýän Togrul begiň ýolbaşçylygyndaky türkmenler Horasana göç edýärler. 1028-1029-njy ýyllarda dogany Çagry beg bilen birlikde Merw we Nişapur şäherlerini eýeleýär. Buhara we Balh şäherlerine ýöriş gurnaýar. 1038-nji ýylda Nişapurda özüni soltan diýip yglan edýär. 1040-nji ýylda Daňdanakan söweşinde ýeňiş gazanyp seljuklaryň gaznawylara garşy üstünligini üstünligini üpjün edýär. Dogany Çagry begi Horasana häkim edip bellän Togrul beg Eýranyň köp ýerini ele geçirýär we Seljukly imperiýasynyň çäginde Anadola çenli giňeldýär. 1055-nji ýylda Bagdat merkezli Abbasy halyfy Kaýym Bagdady elinde saklaýan şaýy ynançly Buweýhi ogullary dinastiýasyna bolan garaşlylykdan halas bolmak üçin meşhur alym, kazy Mawardyny ugradyp Togrul begden kömek sorayar. Bagdatdaky halyf gwardiýasynyň serkerdesi, asly türkmen, ýöne şaýy ynançly Basasyry ilki buweýhileriň tarapynda-da bolsa, soňra olardan arany açýar. Halyf Kaýym hem pursatdan peýdalanyp Togrul begi Bagdada çagyryýar. 1055-nji ýylda Togrul beg Abbasy halyfyny şaýylardan halas etmek üçin buweýhiler bilen bolan söweşde olary ýeňlişe sezewar edýär. Yrakdaky iň soňky buweýhi hökümdary El-Mälikur-Rahymy ýesir

alyp bu döwletiň soňuna nokat goýýar we Bagdada girip Abbasy halyfynyň howpsuzlygyny öz boýnuna alýar. Edil şol wagtam Togrul Begiň öweý dogany Ybraýym Ýynal gozgalaň turuzýar, örän köp sanly türkmen bu gozgalaňa gatnaşýar. Togrul beg hem gozgalaňçy doganyna hem buweýhi goşunyna garşy iki frontda söweşmäge mejbur bolýar.

1058-nji ýylyň dekabry aýynda 400 awangard atlysy bolan Banu Hilal taýpasynyň birleşen güýçleri 1055-nji ýylda Bagdatdan sürgün edilen Basasyry bilen birlikde Bagdady basyp alýarlar. Şäheriň metjitlerinde Kairdäki şaýy-fatymy halyfy Müstensiriň adyna hutba okadýarlar. 1060-njy ýylda Togrul beg Ybraýym Ýynalyň gozgalaňyny basyp ýatyryýar we fatymylaryň eline geçen Bagdady gaýtadan yzyna alýar. Abbasy halyfy Kaýymyň ýañadandan Bagdada dolanyp gelmegini üpjün edýär. Togrul beg halyfyň gyzy Seýýide Fatima el-Betüli nikalap alýar. Halyf Kaýym Togrul bege "Ruknud Döwle" ("Dinim diregi") we "Mälikül-Maşryk we Magryb" ("Gündogaryň we Günbataryň soltany") atlaryny berip, soltanlygyny ykrar edýär.

1060-njy ýylda Jürjanda aradan çykan birinji aýaly Altynjan Hatynyň ölümüne juda gynanan Togrul beg ony Reý şäherine getirip jaýladýar. Togrul beg 1063-nji ýylyň 4-nji sentýabrynda 73 ýaşynyň içinde Beýik Seljukly imperiýasynyň paýtagty bolan Reý şäherinde aradan çykýar. Onuň ýerine dogany Çagry begiň ogly Alp-Arslan geçýär.

■ Togrul begiň wezirleri:

1. Abul-Kasym Buzgany, (Jüweýni, Kewbany, Salary Buzgan);
2. Ebul-Feth Razi;
3. Reisül-Rüesa Mikaýyl (Şaheb Ebu Abdylly Hüseyin ibn Aly ibn Mikaýyl);
4. Ebu Ahmet Dehistany Amrek;
5. Amîdül-Mülk Ebu Nasr el-Kundury.

■ Togrul begiň atabegleri:

Türk taryhçysy Dogan Awjyogly "Türkleriň taryhy" kitabynda professor Altan Köymene salgylanyp, Togrul begiň kürt, arap,

eýranly, deýlemlí we başga-da dürli kowumlardan bolan 26 sany özüne tabyn atabeginiň bolandygyny habar berýär.

■ Togrul begiň türkmen edebiýatyndaky keşbi

Togrul begiň obrazy türkmen edebiýatynda we doganlyk türk edebiýatynda ýygy-ýygýdan ýüzlenilýän ideal personažlaryň biridir. Türkmenistanyň ilkinji Prezidenti Saparmyrat Türkmenbaşy "Togrul beg" atly goşgusynda bu beýik ynsanyň waspyny şeýle ýetirýär:

Halkyň arzylany,
Hakdan permanly,
Sen bir Hakdan gelen perman, Togrul beg.
Kakabaş türkmene Serdar derkardy,
Serdarlar ähline Serdar, Togrul beg.

Masut soltan sap-sap leşger çekende,
Haweran kysmaty köle çökende,
Arslan bolup arlap Daňdanakanda
Kyldyň duşmanlary berbat, Togrul beg.

Döräpsiň sen musulmanlaň bagtyna,
Geçirdiň Halyfy Bagdat tagtyna,
Soltan bolup Magryp bilen Maşryga,
Merdanlara şahymerdan, Togrul beg.

Permanyňa ýedi yklym diň salan,
Çawly ady Şama, Şarka ýañ salan,
Külly musulmana howandar bolan,
Serwerler içinde sen bar, Togrul beg.

Bedewiň segredip Ruma hem Şama,
Gudratyň görkezdiň ýüz şa, müň hana.
Zarbyňdan gelendir nurbat amana,
Adyňdan eýmendi jeňbaz, Togrul beg.

Sygnyp, sežde edip Biribara sen,
Adyllygy, adalaty goradyň,

Pygamberiň halyfyna köreken,
Geýdiň El Kaýymdan serpaý, Togrul beg.

Söweşlerde piller bozlap, kert öldi,
Döwüşlerde gurtgan türkmen gurt oldy.
Bizans synyp,
Rum türkmene ýurt oldy,
Başlanyp täze bir heňnam, Togrul beg.

Garaşsyzlyk döwrüniň edebiýatynda Togrul begiň obrazyny belli ýazyylar Osman Öde we Jumageldi Mülkiýew çeper edebiýatymyza girizdiler. Gelejekde hem Togrul begiň we beýleki beýik şahsyýetlerimiziň obrazlarynyň türkmen romanlarynda ýygý-ýygýdan işleniljekdigine berk ynanýarys.

■ Togrul beg barada ýazylan romanlardan:

1. Osman Öde "Altynjan Hatyn" (roman);
2. Jumageldi Mülkiýew "Seljuklar" (roman);
3. Jan Güzel "Sähranyň iki söweşijisi: Togrul beg we Çagry beg" (roman);
4. Ahmet Haldun Terziogly "Togrul beg we Çagry beg" (roman);
5. Kemal Arkun "Togrul beg" (roman)...

■ Giňişleýin öwrenmek üçin käbir çeşmeler:

1. Altan Köýmen, Mehmet Altaý "Seljuklar döwrüniň türk taryhy" ("Selçuklu Devri Türk Tarihi"), "Türk Tarih Kurumu" neşirýaty, Ankara-2004;
2. Ferishta, "History of the Rise of Mohammedan Power in India" (iňlis dilinde);
3. Материалы по истории туркмен и Туркмении, т. 1, ч. 3, М. – Л., 1939;
4. Şadr-al-Dīn Hosaynī, Akbār al-dawla al-saljūqīya, ed. M. Eqbāl, Lahore, 1933.

Internet maglumatlary esasynda taýýarlandy.

Taryhy şahslar